



بررسی جایگاه تروریسم در سیاست بین‌الملل از ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰

محمد لطیف حق‌تاش^۱، محمدباقر مکریمی‌پور^۲

چکیده

تروریسم در قرن حاضر چالش جدی فراروی امنیت ملی و بین‌المللی به‌شمار می‌آید. تروریسم با استفاده از ایجاد ترس و وحشت، به دنبال اهداف و اعمال سیاسی است. با وقوع حادثه ۱۱ سپتامبر، تروریسم به‌عنوان یک پدیده روبه‌رشد و پویا تعریف شده است و امروزه تروریسم علی‌رغم تمایزها ویژگی‌هایش، به‌عنوان یک بازیگر غیردولتی در سیاست بین‌الملل مطرح است و بخش کلان از موضوعات و پدیده‌های بین‌المللی را به‌خود اختصاص داده است. همچنان تروریسم جهانی در قالب عناوین جهان‌شمول با مصادیق گوناگون چون تروریسم دولتی، تروریسم جهادی، تروریسم سایبری، بیو تروریسم و تروریسم سیاسی و... نقش و رویکرد نوین و به تروریسم بخشیده است. با توجه به فضای باز مجازی و هم‌چنان امکان دسترسی گروه‌های تروریستی به سلاح‌های کشتار جمعی و حملات سایبری، احتمال اینکه تروریسم به‌عنوان یک بازیگر قدرتمندتر، موج جدید را در آینده به‌وجود آورند، از نظر دور نیست. این مهم مطلب که راهکارهای مؤثر مبارزه با تروریسم در دستور کار سیاست بین‌المللی قرار گیرد. این تحقیق تلاش کرده است که به‌این پرسش پاسخ دهند که تروریسم در سیاست بین‌الملل از چه جایگاه برخوردار است. لذا در جهت پردازش به این داده‌ها و اطلاعات با اتخاذ رویکرد تحلیلی - توصیفی به بررسی نقش و جایگاه چند مورد از تروریسم پرداخته است.

واژگان کلیدی: تروریسم، تروریسم بین‌الملل، سیاست بین‌الملل، تروریسم سایبری،

تروریسم مذهبی و تروریسم دولتی.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه بین‌المللی اهل بیت علیهم‌السلام، تهران، ایران

۲- مدرس و مدعو دانشگاه بین‌المللی اهل بیت علیهم‌السلام و دانشجوی دکتری علوم سیاسی / مطالعات سیاسی انقلاب

اسلامی دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول) bagher.mokarami@yahoo.com



مقدمه

تروریسم یکی از جدی ترین پدیده های است که صلح و امنیت بین المللی را تهدید می کند. تروریسم پدیده جدید نیست، بلکه دهه ها است که افراد و گروه های تروریستی به روش های خشونت آمیز جهت تحقق اهداف شان به آن متوسل می شوند؛ اما تروریسم بین المللی در آواخر دهه ۱۹۶۰ به عنوان یک پدیده ی جدی ظاهر شد و با وجود افزایش تلاش ها برای مقابله با آن، همچنان یک مشکل جدی و یکی از مقوله های مهم در حوزه امنیت ملی و بین المللی در جهان امروز محسوب می شود. (مینی کشه و امیدی، ۱۳۹۸، ۲۴۰) زایش واژه تروریسم به انقلاب بر فرانسه برمی گردد. این واژه اولین بار در سال ۱۷۹۴ مورد استفاده قرار گرفت که با استفاده از رعب و وحشت توسط دولت صعلیه مردم اشاره دارد. (راجی نصار، ۱۳۹۲، ۶۴) محققان، کارشناسان و رهبران سیاسی بعد از حملات ۱۱ سپتامبر، تروریسم را به عنوان یک پدیده ی رو به رشد و پویا به رسمیت شناخته اند. حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ بیانگر تحول بزرگ در تروریسم بین الملل بود و این پیام را به همه مردم دنیا داد که هیچ کشوری از تهدید و حملات تروریستی در امان نیست. پس از این حملات، مقابله با تهدید تروریسم جهانی در رأس دستور کار بین المللی به رهبری ایالات متحده آمریکا قرار گرفت. تروریسم با گونه ها و انواع مختلفی در نظام بین الملل وجود دارد که از آن جمله تروریسم سیاسی، تروریسم اقتصادی، تروریسم فرهنگی، تروریسم سایبری، تروریسم دولتی و ضد دولتی و تروریسم هسته ای و رادیولوژیک را می توان برشمرد. (جواهری، ۱۳۹۴، ۳۷) یازدهم سپتامبر به عنوان نقطه عطف در تاریخ سیاسی نظام بین الملل مورد توجه است. سوال اینجاست که تروریسم به عنوان یک بازیگر غیر دولتی چه نقش در نظام بین الملل داشته است. به نظر می رسد که حملات تروریستی اخیر آسیب های بزرگ به نظریه های قدیم روابط بین الملل وارد کرده است. دیگر نمی توان فقط از دولت - ملت به عنوان بازیگر اصلی در نظام بین سخن گفت. حملات ۱۱ سپتامبر در ایالات متحده و دسامبر سال ۲۰۰۸ در مومبایی هندوستان به وضوح تاثیر کنشگران و بازیگران غیر دولتی را در عرصه روابط بین الملل نشان می دهد که تروریسم و گروه های تروریستی به عنوان یک بازیگر مهم و جدید غیر دولتی وارد صحنه سیاست بین المللی شده و تاثیرات مهم و قابل توجه در نظام بین الملل داشته است.

پیشینه پژوهش

با بررسی و واکاوی کلی صورت گرفته، نشان می دهد که در رابطه با پدیده ی تروریسم

کتاب‌ها و مقالات زیادی از سوی نویسندگان و پژوهشگران این عرصه به دست چاپ رسیده است که به چند مورد به صورت موردی و فهرست‌وار اشاره می‌گردد؛

عراقچی و جوزانی کهن (۲۰۱۶) در مقاله‌ی تحت عنوان «بهره‌برداری داعش از فضای مجازی»، پرداخته‌اند. در این اثر به بررسی اهداف داعش در استفاده از فضای مجازی در جهت حملات سایبری پرداخته شده و به این نتیجه دست یافته است که گروه‌های تروریستی، به‌ویژه داعش تلاش می‌کند که از راهبردهای رسانه‌ای در جهت گسترش رعب و وحشت در مناطق مختلف برای گسترش سرزمینی پیرامونی خود استفاده نماید.

جواهری، مهدی (۱۳۹۴) در مقاله‌ی تحت عنوان «بررسی تروریسم از نظر گونه‌شناسی» به بررسی تروریسم سایبری پرداخته است و یافته‌های آن نشان می‌دهد که حملات سایبری به دلیل هزینه کم، ناشناس بودن، مشخص نبودن قلمرو جغرافیایی تهدیدکننده، تاثیرگذاری شگرف و خطرناکی را ایجاد کرده است که می‌توان تمامی تأسیسات و زیربنایی شبکه‌های جهانی را مورد حمله قرار دهد و ساختار عمومی و حیاتی کشورها را دچار اختلال جدی نماید.

مبینی کشه و امیدی، (۱۳۹۷) در مقاله‌ی تحت نام «موج چهارم تروریسم و روندهای آینده‌ی تروریسم بین‌المللی»، به بررسی چند نمونه‌آی نوین تروریسم، مانند تروریسم سایبری، تروریسم هسته‌ای و بیولوژیک و تروریسم جهادی و مذهبی پرداخته است و به این نتیجه دست یافته است که با توجه به سطح رو به رشد تهدیدات تروریستی، موج جدید از تروریسم ظهور خواهد کرد و امکان استفاده از تروریسم از سلاح‌های غیر متعارف توسط تروریست‌ها در آینده گسترش خواهند یافت و تهدیدات ناشی از حملات انتحاری، بیولوژیکی و سایبری افزایش می‌یابد و در نهایت تروریسم وطنی نقش مهمی ایفا خواهد کرد.

ظهیری (۲۰۱۳)، در مقاله‌ای با عنوان «امپراتوری جدید و تروریسم»؛ به بررسی شرایط گسترش و ازدیاد پدیده‌های تروریستی و به‌طور کلی تروریسم در زندگی سیاسی حال حاضر در جهان، بخصوص در دو دهه اخیر - که به دوره نظم نوین جهانی معروف شده است - می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در دوره حاکمیت نظم امپراتوریایی جدید، پدیده‌های خشونت‌آمیز به شکل غیر از اشکال اعمال خشونت در دوره حاکمیت دولت‌های ملی است و شرایط امپراتوری جدید، بستر گسترش تروریسم را بیش از شیوه حاکمیت قدیم فراهم می‌سازد.



فراهانی، انیسه (۱۴۰۰) در مقاله‌ی با عنوان «نقش بازیگران منطقه‌ی و فرامنطقه‌ی و خارجی در گسترش تروریسم در خاورمیانه»، به بررسی علل و عوامل تروریسم پرداخته است و یافته‌ی آن نشان می‌دهد اندیشمندان و کارشناسان نظرات متفاوت درباره علل این پدیده بیان نموده است. اما خاورمیانه با توجه به تنوعات فرهنگی و مذهبی و قومی، و همچنان وجود رژیم‌ها و حکومت‌های متفاوت، زمینه‌ی برای گسترش تروریسم مهیا کرده است که نقش بازیگران منطقه‌ی و فرامنطقه‌ی را در گسترش پدیده‌ی تروریسم داشته و به منظور استمرار حیات خود و رسیدن به اهداف سیاسی به اشکال مختلف نیازمند آنهاست.

همچنان مقالات دیگر مانند «جهانی شدن و تحول مفهوم تروریسم» از محمد حسین جمشیدی و محمد جواد قربی و مقاله‌ی دیگر از فرزاد پورسعید، تحت عنوان «تحول تروریسم در روابط بین الملل»، و مقاله‌ی از رضا سمیر تحت نام «شکل‌گیرهای همکاری بین‌المللی در مواجهه با تروریسم: فرصت‌ها و چالش‌ها و راهکارها»، و مقاله‌ی دیگر از یحیی صفوی و علیرضا فرشچی، تحت عنوان «بازاندیشی تروریسم؛ رویکرد نظامی»، هر کدام از زاویه‌ها مختلف به پدیده تروریسم پرداخته است و ابعاد گوناگون را مورد واکاوی قرار داده است.

تعریف و مفاهیم تروریسم

۱- ترور

در فرهنگ و عرف سیاسی، تعاریف مختلفی از ترور و تروریست و تروریسم ارائه شده است که در عین تنوع، بسیار به هم شبیه‌اند و گاهی به جای هم به کار می‌روند. (شیرودی، ۱۳۸۸) برخی با تمایز میان ترور و تروریسم، معتقدند که ترور از بالا تحمیل می‌شود و ایجاد اشاعه ترس از سوی دیکتاتورها، حکومت‌ها و روسا و در واقع قدرتمندان برای کنترل از طریق ارباب است، و اما تروریسم از پایین اعمال می‌شود و ایجاد اشاعه‌ی ترس از سوی شورشیان، انقلابیون و معترضین و تلاشی است از سوی ضعیفان فعلی که قدرتمندان بالقوه هستند که از طریق ترس و ارباب، کنترل را به دست آورند. (کارگری، ۱۳۹: ۱۴) واژه ترور از ریشه لاتینی ترسم «TERS» به معنی ترساندن و ترس و وحشت است. واژه تروریسم و تروریست به نسبت واژه‌های نوپایی هستند. (فراهانی، ۱۴۰۰: ۵۰۱) در زبان فرانسه ترور را ابتدا ترس یا نگرانی شدید که اغلب از تهدید مبهم و نامأنوس و غیر قابل پیش‌بینی ناشی می‌شود تعریف شده است. (همان، ۵۰۱) برخی دیگر با تعریف ترور، به معنی ایجاد ترس و وحشت، می‌گویند؛ تروریست کسی است که دست به سلاح می‌برد تا در

جامعه ایجاد رعب و وحشت نماید. (جمشیدی و قربی، ص ۹) در دانش‌نامه سیاسی ترور به این صورت تعریف شده است: «ترور در لغت به معنای وحشت و به وحشت افکندن است و در سیاست به عمل حکومت یا گروه‌های اطلاق می‌گردد که برای حفظ قدرت یا مبارزه با دولت با اعمال خاص ایجاد وحشت می‌کند.» (آشوری، ۱۳۶۴: ۹۸-۹۹) لغت‌نامه دهخدا ترور را چنین تعریف نموده است: «ترور ماخوذ از فرانسه است و به معنی قتل سیاسی به وسیله اسلحه در فارسی متداول است، ترور کردن، قتل سیاسی با اسلحه و تروریست طرفدار خشونت عمل و ایجاد وحشت و ترس است.» (دهخدا، ۱۳۴۲: ۶۳۶)

۲- تروریسم

اصطلاح تروریسم پیچیدگی معنایی دارد به نحوی که تعاریف مختلفی را در برمی‌گیرد و یک معنای واحد و مشخص ندارد. برای مثال، یک تعریفی که ارائه شده این است «تروریسم قتل عمد، سیستماتیک، ناقص کردند و تهدید بی‌گناهان برای القای ترس به منظور دستیابی به اهداف سیاسی است. تروریسم ذاتاً شر، ضرورتاً شر و کاملاً شر است.» (مروتی و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۶۳) تروریسم به کاربرد خشونت سیاسی، تهدیدهای اجتماعی یا حمله‌های برنامه‌ریزی شده‌ای گفته می‌شود که با جنگ نامتعارف ارتباط نزدیک دارد. تروریسم اقدام گروهی و سازمان یافته است و یک استراتژی سیاسی محسوب می‌شود. تروریسم به‌عنوان یک تاکتیک در سه زمینه‌ی اصلی به کار می‌رود: ۱- سرکوب دولتی غیر قانونی ۲- تحریک تبلیغاتی و روانی بازیگران غیر دولتی در زمان صلح و در خارج از مناطق درگیری ۳- جنگ نامنظم که توسط بازیگران دولتی و غیر دولتی انجام می‌شود.

والتر لاکوئر معتقد است تعریف جامع از تروریسم وجود ندارد و در آینده نزدیک هم به دست نخواهد آمد. اما جفری سیمون، پس از جمع‌آوری تعریف مختلف، اعلام نمود حداقل ۲۱۲ تعریف مختلف از تروریسم وجود دارد که در سراسر جهان مورد استفاده قرار می‌گیرد. از این تعداد، ۹۰ مورد آن از سوی حکومت‌ها و دیگر نهادها به کار گرفته می‌شود. (پورسعید، ۱۳۸۸: ۱۴۷) به صورت موردی به چند تعریف اشاره می‌شود:

الف) در طرح انتشارات دانشگاه کلمبیا که در سال ۲۰۰۴ منتشر شد، تروریسم این‌گونه تعریف نموده است: «استفاده غیر قانونی یا بهره‌گیری تهدیدآمیز از نیرو یا خشونت فردی و یا گروهی سازمان یافته علیه مردم یا دارایی آنها به قصد ترساندن یا مجبور کردن جوامع و حکومت‌ها، اغلب



به دلایل ایدئولوژیک یا سیاسی. بنابراین، تروریسم عبارت است از تهدید یا استفاده از خشونت اغلب بر ضد ضد شهروندان برای دستیابی به اهداف سیاسی برای ترساندن مخالفان یا ایجاد نارضایتی عمومی». (پورسعید، ۱۳۸۸: ۱۴۸)

ب) «بورنیه» تروریسم را پدیده‌ی می‌داند که می‌کوشد احساس ترس را برانگیزد؛ بنابراین، می‌توان درک کرد که یکی از خصلت‌های که پیش از همه برای شکست دادن تروریسم ضروری است، در برابر نهاد ترس، یعنی شجاعت. (بورنیه، ۱۳۸۴: ۱۱۷)

پ) «کوپر» تروریسم را اقدام هدفمند انسانی به منظور ایجاد فضای وحشت‌باری تأثیر بر سایر انسان‌ها و برخی رویداد به شکل مه‌مدنظر او است، می‌پندارد. (جمشیدی و قربی: ۱۰)

ت) وزارت دفاع و خارجه آمریکا به ترتیب چنین تعریف از تروریسم ارائه داده است: استفاده حساب شده از خشونت یا تهدید به خشونت برای القای ترس، با این هدف که دولت‌ها یا جوامع را مجبور یا ارباب نمایند تا به اهداف سیاسی یا ایدئولوژی‌شان برسند. تروریسم عبارت است از خشونت عمدی و با انگیزه سیاسی که علیه اهداف غیر رزمنده توسط گروه فراملی یا عوامل پنهانی و معمولاً با قصد نفوذ در مخاطبان صورت می‌گیرد. (راجی نصار، ۱۳۹۲: ۵۰) قانون فدرال ۱۹۹۸ روسیه در مورد مبارزه با تروریسم، تروریسم را به‌عنوان «خشونت یا تهدید به استفاده از آن علیه افرار فیزیکی یا سازمان‌ها تعریف می‌کند و به منظور نقص امنیت عمومی، ایجاد رعب و وحشت در مردم یا تأثیرگذاری بر تصمیمات اتخاذ شده توسط مقامات که به نفع تروریست‌ها و برآورده کردن علایق آنها انجام می‌شود. سازمان ملل متحد تروریسم را این‌گونه تعریف می‌کند: «هر عمل عمدی که موجب خسارت و جراحت شدید علیه نظامیان شود در حالی که هدف آن ارباب و ترساندن مردم و یا یک دولت یا سازمان بین‌المللی در جهت انجام کاری یا بازداشتن از انجام عملی باشد.» (شیخ‌نشین و دیگران، ۱۴۰۱، ۲۶۴) براساس تعاریف فوق، می‌توان گفت که تروریسم دارای چهار عناصر مختلف است. اولاً تروریسم عمل از سر عصبانیت یا انتقام نیست، بلکه عمل از قبل طراحی شده است. دوم این‌که تروریسم یک عمل سیاسی است، نه جنایی؛ یعنی هدف آن ایجاد تغییر در نظم سیاسی مستقر است، نه کسب دستاوردهای مالی، سوم این تروریسم می‌تواند موضوعات نظامی و غیر نظامی را هدف بگیرد. چهارم اعمال تروریستی عمدتاً توسط نظامیان انجام می‌شود و اما گروه غیر نظامی مجریان اصلی این عملیات‌اند. (سمیر، ۱۳۸۵: ۱۵۳) در هر حال عناصر اساسی تروریسم را تهدید و خشونت و هدف با قصد نفوذ یا وسلطه و وحشت و

ترس تشکیل می‌دهد؛ بنابراین، تروریسم پدیده‌ی است که فرد یا گروهی از طریق اعمال خشونت، فشار و ایجاد ترس و وحشت یا تهدید در صدد تحقق خواسته سیاسی یا هدف خود در برابر فرد یا گروهی دیگر است.

۳- تروریسم بین‌المللی و سیاست بین‌الملل

اصطلاح «تروریسم بین‌المللی»، اساساً بعد از دهه‌ی ۱۹۷۰ به این سو مورد استفاده قرار گرفت و تعریف جامع از تروریسم بین‌الملل ارائه نشده است اما مطابق تعاریف موجود، شامل اقدامات خشونت آمیزی می‌شود که توسط گروه‌های سیاسی در خارج از مرزهای متبوع آنان صورت می‌گیرد. توماس جی. بدی، در مقاله‌ی با عنوان تعریف تروریسم بین‌المللی، این مفهوم را چنین تعریف می‌کند: کاربرد مکرر خشونت با انگیزه‌ی سیاسی با هدف ارعاب به وسیله‌ی عاملان غیر دولتی که بر بیش از یک دولت اثر می‌گذارد. اشکال که بر این تعریف وارد است، این است که دولت‌ها را در زمره‌ی عاملان تروریسم بین‌المللی قرار نمی‌دهد و ثانیاً آماج تروریسم بین‌المللی را نیز فقط دولت‌ها می‌داند. اما این نقص در تعریف شریف بسیونی، مرفوع گردیده است. «رفتار اجبار آفرین فردی یا دسته‌جمعی همراه با اعمال استراتژی خشونت و ترور که یک عنصر بین‌المللی را دربر می‌گیرد یا علیه یک اهداف تحت حمایت بین‌المللی باشد و منظور از ارتکاب آن نیز ایجاد نتیجه قدرت‌طلبانه باشد.» (هاشمی، ۱۳۸۱: ۱۳۸)

نقطه قوت این تعریف است که عنصر بین‌المللی را جایگزین دولت کرده است. به بیان دیگر، تروریسم بین‌المللی در سطح عاملان صرفاً گروه‌های غیردولتی محدود نمی‌شود و می‌توان از تروریسم دولتی خارجی در روابط بین‌الملل نیز سخت گفت، که در ادامه به آن خواهیم پرداخت. بنابراین، در موارد که اولاً مرتکب و قربانی، شهروندان دولت‌های مختلفی باشند، ثانیاً این رفتار تماماً یا جزئاً در بیش از یک کشور انجام شود، ثالثاً اهداف مورد ترور و تحت حمایت بین‌المللی باشند؛ مانند غیرنظامیان بی‌گناه، دیپلمات‌های دارای استوارنامه مورد قبول و کارمندان سازمان‌های بین‌المللی که در داخل حوزه فعالیت خود عمل کنند و رابعاً از اعمال ترور، کسب نتیجه قدرت‌طلبانه باشد، آن موارد در زمره «تروریسم بین‌المللی» جای می‌گیرد. (پورسعید، ۱۳۸۸: ۱۴۹)

مصادیق تروریسم در نظام بین‌الملل

مصادیق تروریسم بین‌المللی را در دو دهه گذشته، عمدتاً به عملیات تروریستی بن‌لادن و گروهش استناد می‌کنند. در هفتم اوت ۱۹۹۸م، دو موتور بمب‌گذاری شده، پس از ورود به



سفارت خانه‌های آمریکا در کنیا و تانزانیا منفجر شد و بیش از ۲۵۰ کشته و ۵۵۰۰ زخمی برجای گذاشت. این حادثه یکی از مهلک‌ترین حملات تروریستی در دهه ۱۹۹۰م بود. تروریسم مدرن نیز در پایان قرن بیستم به وجود آمد و با حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در شهر نیویورک به اوج خود رسید. مشخصه مهم تروریسم جدید بین‌المللی حملات گسترده و تلفات جمعی، پیکربندی‌های جدید و خلاقانه سازمانی، همبستگی مذهبی فراملی و باز تعریف توجیحات اخلاقی برای کاربرد خشونت سیاسی است. (لیمن و پاتر، ۱۳۸۲: ۲۰۹)

امروزه داعش، القاعده و گروه‌های وابسته به آن از جمله مهم‌ترین گروه‌های تروریستی بین‌المللی هستند که به دنبال گسترش اسلام رادیکال در سراسر جهان است و به عنوان بازیگران غیردولتی، نقش مهم در سیاست بین‌الملل دارد. (امیدی، ۱۳۹۸، ص ۲۴۴)

از نظر دیوید راپوپورت، پژوهشگر انگلیسی و متخصص در حوزه تروریسم، در مقاله‌ی با عنوان «چهار موج تروریسم»، می‌نویسد که از آغاز قرن بیستم تروریسم چهار موج متمایز را گذرانده است و در حال حاضر، ما شاهد موج چهارم تروریسم یا همان تروریسم مذهبی و جهادی هستیم. اولین موج که به موج آنارشستی معروف است، در دهه ۱۸۸۰م، شروع شد و به مدت چهار سال ادامه پیدا کرد. به دنبال آن در دهه ۱۹۲۰م، موج ضد استعماری یا تروریسم قومی شروع شد و عمدتاً در دهه ۱۹۶۰م رو به افول نهاد. اواخر دهه ۱۹۶۰، موج چپ جدید یا موج مارکسیستی متولد شد و تقریباً تا دهه ۱۹۹۰م، به صورت لجام گسیخته‌ای ادامه یافت و هنوز هم در بعضی کشورهای نظیر نپال، اسپانیا، پرو، بریتانیا و کلمبیا گروه‌هایی از آن فعال هستند. چهارمین موج یا «موج مذهبی» در سال ۱۹۹۷ ظهور یافت و مطابق تخمین راپوپورت، ممکن است تا سال ۲۰۲۵ پایان یابد و در آن سال تاریخ روابط بین‌الملل آغاز موج جدید از تروریسم را شاهد خواهد بود.

بر اساس نظر دیوید راپوپورت، روش‌ها و تکنیک‌های انجام اقدامات تروریستی به فراخور موضوعات و زمان‌ها متحول شده است. الگوی غالب در کنش تروریستی در موج اول، «قتل یا ترور شخصی» بود. موج دوم با حمله به اهداف استعماری از طریق حملات چریکی مشخص می‌شد. در موج سوم که موسوم به چپ جدید است، هواپیماربایی، آدم‌ربایی، گروگان‌گیری و غیره شیوه غالب بود. در جنگ افغانستان از ۱۹۷۹م زمینه ظهور تروریسم مذهبی هستیم که روش‌های خاص آن، عملیات انتحاری است. (مبینی کشه و امیدی، ۱۳۹۸: ۲۴۵)

گونه‌ها و انواع تروریسم

تروریسم به عنوان بازیگران جدید و غیردولتی در نظام بین‌الملل، به اشکال و گونه‌های متفاوت ظهور نموده است. تروریسم سیاسی، تروریسم اقتصادی، تروریسم جهادی و مذهبی، تروریسم دولتی و ضددولتی، تروریسم سایبری، نارکو تروریسم و بیو تروریسم را می‌توان برشمرد؛ تروریسم سیاسی: عبارت از هرگونه کاربرد غیر قانونی و سازماندهی شده که با زور یا خشونت علیه اشخاص و اموال توسط سازمان‌ها و شبکه‌های وابسته به قدرت‌های سلطه‌گر، که به قصد ترساندن یا وادار کردن شهروندان یا دولت‌های دیگر کشورها به انجام کاری در راستای یک هدف سیاسی یا اجتماعی خاص صورت می‌گیرد. (جواهری، ۱۳۹۴: ۳۸)

تروریسم ملی‌گرا: نوعی از تروریسم است که به واسطه آن تروریست به دنبال یک حکومت مستقل و هدف آن پایان دادن به اشغال کشور است. تروریسم ملی‌گرا عملاً یک حرکت ضد استعماری به منظور کسب استقلال است. علی‌رغم معرفی تروریسم ملی‌گرا به عنوان یکی از گونه‌های تروریسم، ویژگی‌های آن محل بحث مناقشه است. اینکه چه نوع خشونتی مشروع و چه نوع خشونتی نامشروع تلقی می‌شود. اما ملی‌گراها، گاهی به منظور مبارزه با استعمار و کسب استقلال به روش‌های تروریستی متوسل می‌شود. (مقصودی و حیدری، ۱۳۸۸: ۱۳)

نارکو تروریسم: این نوع تروریسم برای اولین بار توسط رئیس‌جمهور سابق پرو در سال ۱۹۸۳م، برای توصیف حملات تروریستی علیه پلیس مبارزه با مواد مخدر این کشور به کار برده شد. نارکو تروریسم، نوعی از تروریسم معرفی شده که از سوی فروشندگان مواد مخدر به کار گرفته می‌شود و هدف از حملات نارکو تروریسم، تأثیر گذاری بر سیاست‌های دولت و عدم اجرای قانون به واسطه تهدید و استفاده از خشونت است. (نوروزی فراهانی، ۱۴۰۱: ۵۰۲)

بیوتروریسم: به اقدامات و حملات تروریستی اطلاق می‌شود که در آن از تسلیحات یا مواد کشنده‌ی بیولوژیک برای اهداف نظامی و غیر نظامی استفاده شود. نمونه‌ی بارز آن پاکت‌های حاوی میکروب آنتراکس در ایالات متحده در سال ۲۰۰۱ و حمله‌ی فرقه آمریکایی راجنیش با استفاده از باکتری سالمونلا در سالادر بارهای شهر آریگان در ۱۹۸۴ است. (عبداله خانی، ۱۳۸۶: ۲۹)

سایبر تروریسم: این اصطلاح نخستین بار توسط باری کانیز در سال ۱۹۸۰ مورد استفاده قرار گرفت. به این معنی وقتی که تروریسم و فضای مجازی باهم ترکیب شوند، دیگر از حمله‌ی فیزیکی خبری نیست. حمله علیه رایانه‌ها و اطلاعات ذخیره شده است که به منظور ترساندن و



مجبور کردن یک دولت یا اتباع آن کشور برای اهداف سیاسی خاص صورت می‌گیرد. (حاجیان و ضمیری، ۱۳۸۹: ۴۰)

۱- تروریسم دولتی

تروریسم دولتی، به استفاده دولت‌ها از خشونت، ترور، و سرکوب علیه مردم خود و یا یک کشور دیگر اشاره می‌کند. این نوع اقدام تروریستی می‌تواند توسط نیروهای رسمی حکومت‌ها مانند ارتش یا پلیس آن کشور انجام گردد یا توسط گروه‌های مخفی و شبه‌نظامی مورد حمایت دولت‌ها صورت گیرد. (نوروزی فراهانی، ۱۴۰۰: ۵۰۳) تروریسم دولتی به دلیل توجیه دولت‌ها، کمتر موجه است اما واقعیت این است که دولت‌ها و رژیم‌ها از اقدامات تروریستی در راستای رسیدن به اهداف سیاسی در داخل خاک خود و حتی در سطح نظام بین‌الملل استفاده کرده است. «هرچند دولت‌ها به ندرت مجرم بودن خود را بر ملا ساخته یا سبیه‌ی از اعمال غیرقانونی ارتكابی خود نگه می‌دارند، ولی هم از نظر تاریخی و هم با نگاه به رویدادهای معاصر، روشن است که جرایم سازمان‌یافته دولتی نه پدیده‌ی جدیدی است و نه رویدادی نادر.» (۱۳۸۰: ۱۵۸-۱۵۹) به زعم چمبلیس، رییس انجمن جرم‌شناسی آمریکا، «دولت‌ها غالباً برای به کرسی نشاندن اهداف سیاسی خود به قاچاق اسلحه و مواد مخدر، تبانی برای قتل، آدم‌کشی، اقدامات تروریستی و دیگر جرایم مبادرت می‌ورزند.» (مایکل و پاتر، ۱۳۸۲: ۲۱۷) گرچه آمار دقیق از جرایم و اقدامات تروریستی دولتی در دست نیست اما در یک بررسی کلی نشان می‌دهد که از سال ۱۹۰۰ تا ۱۹۸۷ بیش از ۱۶۹ میلیون نفر توسط دولت‌ها به قتل رسیده‌اند. از این تعداد ۳۵ میلیون نفر در جنگ‌ها کشته شده و که تعداد زیادی آن در نتیجه جرایم جنگی رخ داده است. (کارگری، ۱۳۹۱: ۶۸)

دولت‌ها و رژیم‌های سیاسی می‌توانند به صورت مستقیم، خود مرتکب اقدامات خشونت‌بار شوند، نظیر آنچه دولت استالین در روسیه، دولت هیتلر در آلمان، دولت موسولینی در ایتالیا و فرانکو در اسپانیا علیه شهروندان با شعار «او کسی است که باید اطاعت شود.» انجام دادند، و یا در راستای منافع خارجی خود سایر کشورها را محل ارتكاب اقدامات خشونت‌بار تروریستی قرار دادند، مانند ترور و وحشت هیتلر در سال‌های ۱۹۳۸ که از مرزهای اتریش گذشت و در سال‌های ۱۹۳۹ به مرزهای چکسلواکی رسید، به هر صورت تروریسم دولتی را شکل دادند. هم‌چنان تروریسم دولتی به دخالت یک دولت در امور داخلی را خارجی دولت‌های دیگر به منظور ایجاد رعب و وحشت از طریق مباشرت یا مشارکت در عملیات تروریستی، نظیر ترور فرمانده سپاه

پاسداران ایران توسط آمریکا در بغداد، یا حمایت از عملیات نظامی به منظور زوال، تضعیف و براندازی یک دولت، یا به صورت حذف فیزیکی اشخاص مهم و ناپدید سازی آنها نیز اطلاق می‌گردد. (بابایی و آقایی، ۱۳۶۵: ۱۷۸)

شناسایی، انگیزه‌ها و اهداف تروریسم دولتی

ورود اصطلاح تروریسم دولتی در ادبیات و گفتار سیاسی نظام بین‌الملل، در نیمه‌های دوم قرن بیستم برمی‌گردد. این واژه در ادامه‌ی فرایند برخوردهای زنجیره‌ی سیاست خارجی آمریکا در دهه‌های پس از جنگ جهانی دوم، برای اولین بار توسط رییس‌جمهور وقت آمریکا، «ریگان»، در انجمن وکلای آمریکا در ماه جولای ۱۹۸۵ مطرح گردید و کشوراهای ایران، لیبی، سوریه، کره شمالی، کوبا و نیکاراگوئه را مورد اتهام تروریسم دولتی قرار داد. (کریمی صلاح‌الدینی، ۱۳۷۹: ۱۷)

تروریسم دولتی، مصداق بارز خشونت است که در راستای حفظ و حمایت از ساختارهای قدرت به گونه‌ی هراس‌آور و در عین حال مخفی‌یانه انجام می‌شود و دولت نماد قدرت سیاسی حاکم در جامعه است. تروریسم دولتی توسط عواملان دولتی صورت می‌گیرد و در عین حال موفق‌ترین شکل تروریسم است، کشنده‌ترین و مخرب‌ترین روشن نیز به‌شمار می‌رود. در این مفهوم، تروریسم دولتی حالتی است که در آن دولت‌ها به‌صورت نظام‌مند یا موردی، با نقض مقررات بنیادین و شناخته شده حقوق بشر و بشردوستانه، به سرکوب و حذف مخالفین، گروه‌های سیاسی، قومی، نژادی و مذهبی اقدام می‌کند. هدف در این گونه اقدام‌ها از جانب دولت، برآوردن اهداف سیاسی دولت است و همین اهداف، توجیه‌گر اقدامات تروریستی است. (کارگری، ۱۳۹۱: ۷۶-۷۷)

زمانی که اقدامات تروریسم دولتی، در داخل یک کشور صورت می‌گیرد، هدف اصلی آن تثبیت قدرت در داخل کشور با استفاده از ابزارهای تهدید و ارباب شهروندان است، اما زمانی که این اقدامات خارج از مرزهای سیاسی یک کشور صورت پذیرد، موضوع آن منافع سایر کشورها و هدف از آن رسیدن به منافع خود در تضار با سایر دولت‌ها است. از این‌رو هدف تروریسم دولتی را به سه دسته‌ی زیر می‌توان خلاصه کرد: ۱- تثبیت قدرت در عرصه‌ی داخلی ۲- گسترش نفوذ در کشورهای دیگر ۳- پیشگیری از جنگ خارجی (همان)

۲) تروریسم مذهبی؛ داعش و القاعده

در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ تروریسم مذهبی کمتر مطرح بود و بیشتر تروریسم لائیک و تروریسم ایدئولوژیک غیر مذهبی و تروریسم ملی و قومی نمود عینی داشت اما بعد از دهه‌ی



۱۹۸۰ درصد زیادی از حوادث تروریستی رنگ و بوی مذهبی پیدا کرد. در اواسط دهه ۱۹۷۰ موج چهارم تروریسم تحت عنوان «تروریسم مقدس» که در آن تاکتیک‌ها و اهداف آن تحت تأثیر عوامل مذهبی داشتند، در کشورهای جهان سوم ظهور کرد. در این موج جدید با استفاده از روش انتحاری، حملات به مراتب خطرناک‌تر و کشنده‌تر بود. داعش و القاعده نمونه‌ی تروریسم مذهبی یا جهادی است که با استفاده از روش انتحاری و مواد انفجاری دست به اقدامات تروریستی می‌زنند. در سال‌های اخیر حملات تروریستی زیادی از جمله؛ حمله تروریستی در متروی لندن در جولای ۲۰۰۵، بمب‌گذاری قطار در مادرید در سال ۲۰۰۴، حمله به مرکز تجارت جهانی در سپتامبر ۲۰۰۱ و اقدامات انتحاری پرشماری در افغانستان، عراق و فلسطین و پاکستان صورت گرفته است.

از میان گروه‌های تروریستی، القاعده با توجه به روش مبارزه و اهداف که دنبال می‌کند، نمود عینی تروریسم مذهبی است. ریشه‌ای این گروه در مصر باز می‌گردد. جنبش که در سال ۱۹۸۱، قتل انور سادات، رئیس‌جمهور مصر را در راستای مبارزه با دولت سکولار موجب گردید. «ایمن الظواهری» یکی از مبارزان بود که در سال ۱۸۸۶ به پیشاور پاکستان با هدف شرکت در جهاد اسلامی در مقابل شوروی در افغانستان رفت. در همان‌جا با میلیاردی سعودی، «اسامه بن لادن» ملاقات نمود. بن لادن همراه با «عبداله عظام» برای ارائه خدمات در جنگ افغانستان علیه شوروی شرکت داشت. با شکست شوروی در افغانستان، این جرأت در میان گروه‌های مبارز به وجود آمدن که می‌تواند مقاومت‌شان را در برابر قدرت‌های جهانی مطرح کند. به‌همین منظور گروه القاعده توسط «بن لادن»، «الظواهری» و «عبداله عظام» تشکیل شد. در سال ۱۹۹۸ گروه القاعده، جهاد اسلامی علیه یهودیان و سربازان صلیبی را اعلام کرد. در پی این فتوا اقدامات متعدد تروریستی از سوی این گروه انجام گرفت؛ از جمله انفجار سفارت‌های آمریکا در نایروبی پایتخت کنیا و دارالسلام در تانزانیا بود. اما شدیدترین این حملات در ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ صورت گرفت که شدیدترین و سازمان‌یافته‌ترین حمله تروریستی تاریخ نام گرفت. (راجی‌نصار، ۱۳۹۲: ۱۶۸)

القاعده اهداف و طرح‌های مختلف داشت، از جمله سرنگونی حکومت‌های سکولار و به‌وجود آوردن حکومت‌های اسلامی در پاکستان، افغانستان، مصر و دیگر کشورهای که عمدتاً اسلامی بودند. اولین مبارزات آنها کشورهای که تحت نفوذ خارجی‌ها، مثل افغانستان، کشمیر و فلسطین قرار داشتند. مبارزات و فعالیت‌های القاعده به کشورهای دیگر مانند سومالی، چین و بوسنی گسترش پیدا کرد. با فرستادن سربازان ایالات متحده آمریکا به عربستان برای آزادی کویت،

مهم‌ترین اولویت القاعده آزادی عربستان از وجود سربازان آمریکایی شد و زمانی که آمریکا و بریتانیا عراق را اشغال کردند، هدف مهم القاعده را آزادی عراق شکل می‌داد. القاعده به‌عنوان یک گروه تروریستی به‌بازیگر کلان در برابر آمریکا تبدیل شد. و هدف اصلی آن نیز خروج ایالات متحده و هر کشور متحد با آمریکا، از کشورهای اسلامی و تأسیس خلافت اسلامی بود. القاعده با استفاده از عملیات انتحاری و انفجاری، اقدامات تروریستی متعدد را از بدو تأسیس شان انجام داده؛ از جمله تلاش برای ترور رئیس‌جمهور مصر حسن مبارک در ۱۹۹۴، بمب‌گذاری در سازمان تجارت جهانی در ۱۹۹۴، حمله به این مرکز و پنتاگون در سال ۲۰۰۱، بمب‌گذاری در کشتی ایالات متحده در ۲۰۰۰ و بمب‌گذاری‌های دیگر در عربستان، ترکیه، بریتانیا و مراکش و... می‌باشند. (همان: ۱۶۶-۱۷۳)

داعش و القاعده، تکنیک‌ها و روش‌ها

حملات انتحاری یکی از روش‌های عملیاتی است که گروه‌های مانند داعش و القاعده از آن استفاده می‌کنند. مفهوم تروریسم با توجه به تحولات جهانی، دچار تحول شده و تکنیک‌ها و روش‌های آن نیز تغییر کرده است. از آن جمله (۱) توسل به دین به‌عنوان ابزار توجیهی برای کاربرد خشونت سیاسی؛ به‌جای استفاده از ایدئولوژی‌های سیاسی مانند چپ‌گرایی، راست‌گرایی و ناسیونالیسم که در تروریسم قدیمی مرسوم بود. (۲) گسترش مدل‌های سازماندهی شبکه‌ای و انعطاف‌پذیر، به‌جای ساختارهای سازمانی سلسله‌مراتبی که در گذشته وجود داشت. (۳) چرخش عملیات‌های تروریستی به سمت حداکثر کردن تعداد قربانیان و بالا بردن ضریب تخریب با استفاده از روش‌های غیرانتخابی، به‌جای ترورهای هدفمند. (۴) اقدام به عملیات‌های در مقیاس انبوه با استفاده از وسایل غیر متعارف جنگ و سلاح‌های کشتار جمعی. (مروتی و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۶۵)

آمار و ارقام نشان‌دهنده افزایش حملات انتحاری در قرن بیست و یکم است. در گزارش که شبکه سی‌ان‌ان در سال ۲۰۱۸ منتشر کرده، نشان می‌دهد که گروه تروریستی داعش از سال ۲۰۱۴ بیش از ۱۴۰ حمله تروریستی انتحاری را در ۲۹ کشور به غیر از سوریه و عراق انجام داده است که در نتیجه این حملات بیش از ۲۰۴۳ نفر کشته و هزاران نفر زخمی شده‌اند. (CNN, 2018, p.1)

هم‌چنان بر اساس اطلاعات و گزارش‌ها، پدیده‌های انتحاری چه به‌صورت فردی و چه به‌صورت گروهی، پیش از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، در میان گروه‌های تروریستی به‌ویژه گروه‌های تروریستی مانند القاعده و داعش در حال گسترش بوده به‌گونه‌ای که تعداد حملات انتحاری بین سال‌های ۱۹۸۱ تا سپتامبر ۲۰۱۵، به ۴۸۱۴ حمله انتحاری در این بازه‌ی در بیش از ۴۰ کشور جهان رخ داده



است. بیش از ۴۵ هزار نفر در سراسر جهان در اثر حملات انتحاری کشته شده‌اند. تنها در بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۵، به تعداد ۱۱۹۱ عملیات انتحاری در سراسر جهان رخ داده که منجر به کشته شدن ۳۱۵۸۹ غیر نظامی شده است. (Global Terrorism Index, 2016, p.3) همچنین از اوایل قرن بیست و یکم، تعداد حملات تروریستی به صورت کل و با انواع و اقسام حوادث تروریستی افزایش داشته و تعداد کشورهای که فعالیت‌های تروریستی را هر ساله تجربه می‌کند، به تدریج افزایش یافته است. بر اساس آمار که Global Terrorism منتشر کرده است، نشان می‌دهد که تعداد حملات تروریستی و کشته و زخمی‌های ناشی از این حملات در سراسر جهان در سال ۲۰۱۴ حدود ۳۲۶۵۸ نفر کشته شده‌اند. این آمار نسبت به سال ۲۰۱۳، حدود ۸۰ درصد افزایش داشته است. همچنین در سال ۲۰۱۶م، ۱۱۷۲ مورد حملات تروریستی در سراسر جهان رخ داده است که در نتیجه این حملات ۲۵۶۲۱ نفر کشته شده‌اند. (امیدی و امینی کشته، ۱۳۹۸: ۲۴۶)

عوامل ظهور تروریسم مذهبی؛ بینادگرایی مذهبی

بر اساس نظریه سازه‌انگاری، عوامل مختلف و متعدد در ایجاد و ظهور موج چهارم تروریسم، موسم به تروریسم مذهبی دخیل است. عواملی از قبیل (۱) هویت‌های ذهنی تندروانه و خشونت‌گرا در میان اعضای این گروه‌ها؛ (۲) تعلقات ایدئولوژیک و متصلب و تفسیر رادیکال تروریست‌ها از دین؛ (۳) ویژگی‌های محیطی و بستر اجتماعی فعالیت‌های تروریستی؛ (۴) ارزش‌ها و فرهنگ خشونت‌پرور چون فقر، ناامیدی و احساس محرومیت، تبعیض و نابرابری در عزت، قدرت و موقعیت اجتماعی، فقدان تحصیلات و آموزش صحیح؛ (۵) جهانی شدن و مدرنیزاسیون و کاهش اقتدار و تصدی دولت‌ها در شئون مهم خود؛ (۶) سرزمین‌های بدون دولت - ملت و کشورهای با دولت‌های ضعیف و فروپاشیده؛ (۷) در نهایت اختلافات قومی، ملی و مذهبی و فقدان انسجام و وفاق سیاسی نقش کلیدی در ایجاد و ظهور تروریسم مذهبی و جهادی داشته است.

در این میان بحران‌های اقتصادی و فقر، به‌دو دلیل زمینه‌مناسبی برای خشونت‌های سیاسی به‌طور عام و تروریسم به‌طور خاص فراهم می‌آورد. (۱) زمانی که مردم متوجه بی‌عدالتی و نابرابری در شرایط اقتصادی خود نسبت به سایرین می‌شوند؛ منجر به افزایش گرایش‌های رادیکالیستی می‌شود. (۲) فقر باعث می‌شود که مردم به‌طور فزاینده‌ای به گروه‌های تروریستی بپیوندند و نگرانی‌ها در مورد گسترش تروریسم افزایش یابد. گروه‌های تروریستی ادعا می‌کنند که می‌توانند یک وضعیت اقتصادی پایدار برای افراد محروم فراهم آورند. در این زمینه، هیپل بر اهمیت

نهادهای خیریه بنیادگرایان تاکید می‌کند. او معتقد است افرادی که در شرایط سخت زندگی می‌کنند، به‌طور فزاینده‌ی به این قبیل نهادها گرایش پیدا می‌کنند و این نهادها نیز به بهانه کمک به افراد محروم، به آموزش و تبلیغ ایده‌های رادیکال خود می‌پردازند. (همان: ۲۴۶)

بنیادگرایی نقش مهم در ایجاد و ظهور تروریسم مذهبی و جهادی دارد. بنیادگرایی یا افراط‌گرایی و به‌طور کلی تعصب در هر تفکر و اندیشه‌ی می‌تواند خشونت‌زا باشد. این مسأله در عرصه‌ی مذهبی، افراط‌گرایی اختصاص به اسلام یا هیچ‌یک از ادیان جهان ندارد. (رشیدی، قدرت، تاثیر جهانی شدن بر شکل‌گیری و گسترش مقاومت جهانی، ص ۱۱۸) بنیادگرایان اهل دیالوگ نیستند. آنها بیشتر مونولوگ‌گرا هستند. با آنها نمی‌توان گفت‌وگو کرد، زیرا ادعای انحصاری آنها و برتری شان به سبب ایدئولوژی آنها که می‌گوید ایشان حقیقت حق محض هستند و دیگران باطل و ناحق، امکانی برای گفت‌وگو با دیگران فراهم نمی‌سازند. (ادبی، محمد جواد، اسلام هراسی، بنیادگرایی، تروریسم در: اسلام قربانی تروریسم، ص ۱۱۸) از نظر تئوریک، ریشه بنیادگرایی اسلامی در حال حاضر به تفکرات وهابیت بر می‌گردد. به‌طور کلی بر اساس این دیدگاه هر کسی که با تفکرات وهابی مخالف باشد، کافر است. خشونت و ترور در جوهر تعلیمات وهابیت است و دلیل آن همان برداشت غلطی است از دین دارند. و به آسانی هرکس را متهم به شرک می‌کنند و اینگونه زمینه کشتار و توجیه حملات تروریستی را فراهم می‌سازد. (مهدوی، جعفر، جامعه‌شناسی سیاسی طالبان) به گفته هافمن مهمترین عامل و انگیزه اعمال گروه‌های تروریستی رادیکال مذهبی، دین است و این باعث می‌شود که به‌صورت بالقوه از سایر گروه‌های تروریستی که شاید انگیزه‌ی دیگری دارند، خطرناک‌تر و متفاوت‌تر باشند. هافمن باورند است که دین جزء اجتناب‌ناپذیر بسیاری از وقایع و سازمان‌های تروریستی در گذشته بود، اما هدف و اقدامات آنها سیاسی بود، نه مذهبی؛ اما دین امروزه، مهم‌ترین عنصر تعیین‌کننده فعالیت‌ها و اقدامات گروه‌های تروریستی مانند القاعده و داعش و سایر گروه‌های تروریستی رادیکال است. (زاهدانی و حمیدی‌زاده، ۱۳۹۱: ۷۵)

تروریسم سایبری

اصطلاح سایبر تروریسم، برای اولین بار توسط باری کالینز در سال ۱۹۸۰م، مورد استفاده قرار گرفت؛ و به تلافی تروریسم و فضای مجازی اشاره می‌کند. به اقداماتی اطلاق می‌شود که با استفاده از فضای سایبری اقدام به کاراندازی سیستم‌های اطلاعاتی می‌نماید. جامع‌ترین تعریف از



سایبر تروریسم از سوی دیننگ ارائه شده است. وی میگوید: «سایبر تروریسم حاصل تلاقی تروریسم و فضای مجازی است و بیشتر به معنای حمله یا تهدید به حمله علیه رایانه‌ها شبکه‌ای و اطلاعات ذخیره شده در آنهاست؛ هنگامی که به منظور ترساندن یا مجبور کردن دولت یا اتباع آن برای پیشبرد اهداف سیاسی یا اجتماعی خاص اعمال می‌شود. (امیدی و کشه، ۱۳۹۸: ۲۵۲) تروریسم سایبری را چهره‌ی جدید تروریسم است که گسترش تکنولوژی و خلق فضای مجازی آن را ایجاد کرده است. تکنولوژی ابزار و قابلیت جدید را در اختیار تروریست‌ها قرار داده است که با استفاده از آن و بدون آنکه خطرات سایر اقسام تروریسم را برای آنها در پی داشته باشد، می‌تواند اهداف وحشت‌بار خود را دنبال کند. گسترش استفاده از این فضای مجازی در دهه ۱۸۹۰ شدت گرفت، امکان رسیدن تروریست‌ها به اهداف‌شان بیشتر کرده است. حضور میلیون‌ها کاربر در دنیای مجازی، همراه با شرکت‌ها، کارخانه‌ها و صنایع عمده بسیار که در بسیاری موارد از قابلیت آسیب‌پذیری بالا برخوردار است، خطر استفاده از فضای مجازی را بیشتر کرده است. (کارگری، ۱۳۹۱: ۳۱۴)

برخی سایبر تروریسم را بر اساس ابزار و نتیجه تعریف کرده‌اند؛ بر مبنای این تعریف تروریسم سایبری عبارت است از اقدامی با استفاده از کامپیوتر برای انجام حملات غیر قانونی و تهدید به حمله علیه کامپیوترها، شبکه‌ها و اطلاعات ذخیره شده الکترونیکی صورت می‌گیرد و هدف آنها ایجاد رعب و وحشت و به‌منظور دنبال کردن اهداف سیاسی است. (جلالی محمود، تروریسم از دیدگاه حقوق بین‌الملل با تأکید بر حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، همان ص ۵۱، از کتاب کارگری) برخی دیگر نیز تروریسم سایبری را این‌گونه توضیح می‌دهد. «بهره‌گیری از اینترنت و شبکه‌های رایانه‌ای و امکاناتی که این شبکه‌ها پدید می‌آورند، با هدف نابود ساختن ساختارهای زیربنایی یک جامعه مانند انرژی، حمل و نقل، فعالیت‌های دولتی و تأثیر گذاشتن بر یک دولت، شهروندان، گروه‌ها. (عباسی، ۱۳۸۳: ۳) بنابراین سایبر تروریسم؛ حمله به سیستم‌های ارتباطی صنعتی، رایانه‌ها، زیرساخت‌های حیاتی، منابع اطلاعاتی، مانند تأسیسات برق و آب، سیستم حمل و نقل عمومی، نهادهای تجاری، شرکت‌های فراملی، سازمانی بین‌المللی دولتی و غیر دولتی، افراد نهادهای امنیتی و سیستم ناوبرهای هوایی، زیر دریایی، و تمامی سیستم‌های سایبری جهان، در کلیه مناطق جهان را شامل می‌شود.

حملات تروریستی سایبری

حملات سایبری عنوان عامی است که بر مصادیق متعدد اطلاق می‌شود و دسته‌ی از این موارد تروریسم سایبری نامیده می‌شود. فضای مجازی به‌عنوان بافت جدید عملیاتی، این امکان را برای گروه‌های تروریستی فراهم نموده است تا اهداف و نیات خود را در فضای مجازی فارغ از هرگونه محدودیت‌های جهان واقعی پیگیری نمایند. در این میان یکی از مهم‌ترین تهدیدات نوظهور، سایبر تروریسم است که به واسطه کاربست فزاینده‌ای فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطات به وسیله‌ی دولت‌ها، گروه‌ها برای تسریع، افزایش کارایی و کاهش هزینه‌ها در خدمت‌رسانی به شهروندان، اهمیت فزاینده‌ای یافته است. با توجه به رشد شتابان استفاده از شبکه‌های وب و حرکت کشورها به سمت الکترونیکی کردن خدمات اجتماعی، اقتصادی و تأثیر انقلاب اطلاعاتی بر بهبود فناوری‌های نظامی، امنیت بین‌المللی در سال‌های آینده و چالش‌نوینی مواجه خواهد شد. (جوهری، ۱۳۹۴: ۴۴-۴۵) بازیگران دولتی، غیر دولتی مانند گروه‌های تروریستی، از قدرت سایبری استفاده می‌کنند، تا به اهداف سیاسی، نظامی، ایدئولوژی و مالی خود در از طریق حملات سایبری در دنیای واقعی دست یابند. این اهداف در فضای سایبری، از شیوه‌های متفاوتی انجام می‌شود که مهم‌ترین آنها عبارتند از جنگ سایبری، حملات سایبری، تروریسم سایبری، جرایم سایبری، جاسوسی سایبری و آشفتگی سایبری. روند تحلیل‌های حملات سایبری نشان می‌دهد که حملات سایبری در سراسر جهان در دو دهه‌ی اخیر افزایش چشم‌گیر داشته است. حملات سایبری از سال ۲۰۰۹ تا سال ۲۰۱۵ نشان می‌دهد که تعداد حملات سایبری از ۳ میلیون و چهارصد هزار حمله در سال ۲۰۰۹ به ۵۹ میلیون و شش هزار حمله در سال ۲۰۱۵ افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۶ بیش از ۴۰۰۰ هزار حمله سایبری در روز اتفاق افتاده که افزایش ۳۰۰ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۵ که روزانه ۱۰۰ حمله انجام می‌شده را نشان می‌دهد. در گزارش که از سوی ریسک‌های جهانی، انجمن جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸ م، منتشر کرد، نشان می‌دهد که سومین تهدید بزرگ جهانی بعد از حوادث طبیعی و تغییرات اقلیمی، حملات سایبری معرفی شده است. در این گزارش آمده حملات سایبری در جهان در حال افزایش است و احتمال حمله به سیستم‌های ارتباطی صنعتی و زیرساخت‌های حیاتی یک تهدید جدی است. تروریسم سایبری، می‌تواند برخلاف ترور نظام‌مند فیزیکی - منابع اطلاعاتی و زیرساخت‌های حیاتی جوامع را مورد حمله و تعرض قرار دهند. تهدیدات تروریستی سایبری می‌تواند شامل؛ تهدید تاسیسات آب و برق، سیستم حمل و نقل



عمومی، تهدید نهادهای تجاری، فناوری‌های هوایی، زیرزمینی، زیردریایی و... باشند. (امیدی و مبینی کشته، ۱۳۹۸: ۲۵۲) از باب نمونه در سال ۲۰۰۳، حملات سایبری علیه تاسیسات انتقال برق و نیروگاه‌های برخی از ایالات متحده آمریکا، برق مناطق وسیعی از آمریکا قطع شد و سبب مختل شدن پایگاه نیروی هوایی «ادواردز» و مرکز آزمایشات بمب‌افکن‌های B1 و B2 گردید.

امروزه داعش و القاعده، مصداق بارز تروریسم است که از بستر فضای مجازی برای رسیدن به اهداف تروریستی خویش استفاده می‌کند. داعش از طریق اینترنت و شبکه‌های اجتماعی با انتشار عمومی گزارش‌های دوره‌ای، تصاویری از پیشرفت‌های گروه در عرصه نظامی و میدانی به زبان‌های مختلف از جمله عربی، انگلیسی، آلمانی، فرانسه و روسی دست به تبلیغات می‌زند و حملات گسترده‌ی را از طریق رسانه‌های اجتماعی فرماندهی و کنترل می‌کند. مثلاً طی عملیات داش برای اشغال شهر موصل عراق در سال ۲۰۱۴، رهبران داعش از یک حمله‌ی گسترده تبلیغاتی شامل ۴۰۰۰۰۰ تویت برای هدیت و آگاهی از وضعیت منطقه استفاده کرده‌اند. دسترسی گروه‌های تروریستی به شبکه‌های جهانی وب نیز افزایش چشمگیر داشته است. به گونه‌ی که تعداد وب‌سایت‌های که گروه‌های تروریستی در اختیار داشتند، از ۱۲ وب‌سایت در سال ۱۹۹۸ به بیش از ده‌هزار وب‌سایت در سال ۲۰۱۷ افزایش داشته است. این نشان‌دهنده‌ی افزایش دسترسی گروه‌های تروریستی به منابع سایبری است. چنان‌که در ژانویه ۲۰۱۵ داعش حساب توییتر و یوتیوب فرماندهی مرکزی آمریکا را هک و اسنادی که شامل اسامی و آدرس مقامات نظامی ایالات متحده بود، منتشر کرد و در پیام توییتری منتشر کرد که «ما متوقف نخواهیم شد، ما همه چیز را درباره شما، همسر و فرزندانمان می‌دانیم». (همان، ۲۵۴-۲۵۵) امروزه نگرانی شدید ناشی از تروریسم در دنیای که به شبکه‌های رایانه‌ای و فن‌آوری اطلاعات وابسته است، وجود دارد. این نگرانی با پیشرفت روزافزون تکنولوژی و وابستگی کشورها به تکنولوژی، شدیدتر می‌شود. همچنان با تحول مهم که در تروریسم در حال وقوع است و نهضت‌ها و موج‌های نوین از تروریسم، با استفاده از فضای مجازی، در آینده نقش خطرناک‌تر بازی خواهند کرد.

استاکس نت و شعله آتش

یکی از حملات سایبری مهم، ویروس استاکس نت بود که در سال ۲۰۱۰ با هدف تحت تأثیر قرار دادن تاسیسات و تجهیزات غنی‌سازی اورانیوم ایران به وقوع پیوست. اهمیت این ویروس به گونه‌ای بود که برخی از آن به منزله سلاح سایبری که می‌تواند آثاری فیزیکی داشته باشد نام

می‌برند. در همان زمان محسن خاتم، معاون وقت وزیر صنایع ایران، با اشاره به اینکه حمله کرم استاکس نت به رایانه‌های ایران می‌تواند هدف اقتصادی یا سیاسی داشته باشد. وی عمده مراکز تهاجم این ویروس را صنایع مربوط به بخش‌های نفت و نیرو اعلام کرد. البته این بدافزار کشورهای متعدد مانند هند، اندونزی و پاکستان را هم مورد حمله قرار داده بود. (پایگاه اطلاع‌رسانی گرداب وابسته به سپاه پاسداران www.gerdab.ir، ۱۳۹۲)

یکی از دیگر نمونه‌های حملات سایبری که تجهیزات نفتی کشورهای خاورمیانه را مورد حمله قرار داد، بدافزار تحت عنوان شعله آتش بود. نخست شعله آتش یا گاوس برای آلوده ساختن حداکثر ممکن قربانیان و جمع‌آوری حجم زیادی از اطلاعات مورد استفاده قرار گرفته می‌گیرد و پس از اینکه داده‌ها جمع‌آوری و بازبینی شدند، یک قربانی جلب توجه شناسایی می‌شود. سپس این ویروس بر روی سیستم قربانی انتخاب شده نصب می‌شود تا به نظارت عمیق تر و جاسوسی دقیق تر ادامه می‌دهد. (سایت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات مرکز ماهر www.ict.gov.ir، ۱۳۹۳) شعله آتش از جمله بدافزارهای پیچیده‌ی محسوب می‌شد که از طریق ۴۳ آنتی‌ویروس مختلف، امکان شناسایی این ویروس وجود نداشت. علاوه بر کشور ایران، کشورهای مانند فلسطین، مجارستان، لبنان، استرالیا، سوریه، روسیه، هنگ‌کنگ و امارات مورد هدف حمله‌ی این ویروس قرار گرفتند. (جوهری، ۱۳۹۴: ۵۵)

نتیجه‌گیری

تروریسم یکی از پدیده‌های است که امنیت بین‌المللی را با چالش جدی مواجه ساخته است. ظهور تروریسم به‌عنوان بازیگران غیر دولتی در سیاست بین‌الملل، با ایجاد رعب و وحشت به دنبال رسیدن به اهداف سیاسی است و برای نایل شدن به اهداف‌شان از هر وسیله‌ی ممکن استفاده می‌کند و این امر خطرات تروریسم را در حوزه‌ی امنیتی کشورها و دولت‌ها غیرقابل پیش‌بینی و شدیدتر می‌کند.

حادثه ۱۱ سپتامبر در ایالات متحده آمریکا، بیان تحول بزرگ در نظام بین‌الملل به‌شمار می‌رود؛ به‌گونه‌ی که محققان و کارشناسان با وقوع حادثه تروریستی ۱۱ سپتامبر، تروریسم را پدیده‌ی رو به رشد و پویا و در حال گسترش تعریف کرده است. با توجه به ظهور گونه‌ها و انواع تروریسم و هم‌چنان سطح بالای اعمال تروریستی با ابزار و روش‌های مختلف در کشورهای متعدد سبب شده است که شماری از کارشناسان در زمینه‌ی تروریسم به این نتیجه برسند که خود



کشورها و منافع آنان نقش داشته‌اند که تروریسم دولتی مؤید این مهم است. با ظهور و ورود تروریسم در حیطه نظام بین‌الملل و شکل‌گیری تروریسم‌های نوین، واقعیت اساسی این است که تروریسم در آینده‌های نزدیک نه تنها از بین نخواهد رفت بلکه گروه‌های تروریستی در آینده به صورت طیف وسیع‌تر با روش‌های جدیدتر در راستای ایجاد رعب و وحشت در نظام بین‌الملل از جایگاه ویژه برخوردار خواهد بود. هم‌چنان با توجه با تحولات که در حوزه فناوری و تکنوژری به وجود آمده است و هم‌چنان با وجود تحولات تاکتیکی و سلاح‌های کشتار جمعی، احتمال دستیابی و استفاده گروه‌های تروریستی از سلاح‌های غیر متعارف هسته‌ای و کشتار جمعی، به‌ویژه بنیادگرایان افراطی مانند داعش و القاعده بسیار زیاد است. از سوی دیگر با فضای باز مجازی و اینترنت، امکان و سهولت دسترسی گروه‌های تروریستی، با استفاده از ارتباطات الکترونیک در سراسر جهان، تروریسم به یک تهدید قوی‌تر مبدل خواهد شد و با انجام حملات سایبری علیه تأسیسات رایانه‌ای هیچ کجای جهان از خطر تروریسم در امان نخواهد بود. همان‌گونه که تروریست‌های جهادی نظیر داعش و القاعده از روش انتحاری استفاده می‌کردند، در آینده هم‌چنان از این روش به دلیل مزیت که دارند به‌منظور تحقق اهدافشان استفاده خواهد کرد. و در نهایت تروریسم هم‌چنان به عنوان یک بازیگر در سیاست بین‌الملل باقی خواهد ماند و داعش و القاعده هم‌چنان در مدیریت اقدامات و عملیات تروریستی بین‌المللی، در نظام بین‌الملل نقش خواهد شد و نقش و جایگاه‌شان را بازنگری کرده و موج‌های نوین و جدید را ایجاد خواهد کرد.

منابع

الف) فارسی

- کارگری، نوروز، (۱۳۹۱) درون‌مایه‌های تروریسم، تهران: انتشارات میزان.
- راجی‌نصار، جمال، (۱۳۹۲) جهانی شدن و تروریسم؛ مهاجرت‌ها، رویاها و کابوس‌ها، مترجم: سید طاهر عرفانی، تهران، انتشارات عرفان.
- آشوری، داریوش، (۱۳۸۶) دانش‌نامه سیاسی، تهران، انتشارات مروارید.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۴۲) لغت‌نامه دهخدا، زیر نظر دکتر معین، تهران: انتشارات چاپخانه دانشگاه تهران.
- بورنیه، راک (۱۳۸۴) «تجزیه و تحلیل اقتصادی تروریسم»، مترجم: علی‌رضا طیب، تهران انتشارات نی.

- علی بابایی، غلام‌رضا و آقایی، بهمن (۱۳۶۵) فرهنگ علوم سیاسی، شرکت نشر ویس، ج اول.
- مایکل لیمن و گری پاتر (۱۳۸۲) «تروریسم به‌عنوان جرم سازمان‌یافته» مترجمان: علی‌رضا طیب و سیدقاسم زمانی، در تروریسم، تاریخ، جامعه‌شناسی، گفت‌وگو، حقوق، گردآوری و ویرایش علی‌رضا طیب، تهران: نشر نی. ص ۲۰۹.
- مروتی، لیلا و دیگران، (۱۴۰۱) «روند مواجهه آمریکا و روسیه با تروریسم؛ از تقابل تا تعامل» فصلنامه عملی سیاست جهانی، ش ۴، صص ۲۵۹-۲۸۸.
- مبینی کشه، زهرا و امیدی، علی، (۱۳۹۸) «موج چهارم تروریسم و روندهای تروریسم بین‌المللی»، پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، س ۷، ش ۲، صص ۲۳۹-۲۶۴.
- فراهانی نوروزی، انیسه، (۱۴۰۱) «نقش بازیگران منطقه‌ای و خارجی در گسترش تروریسم در خاورمیانه»، جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۴، ش ۴، صص ۵۰۰-۵۲۱.
- پورسعید، فرزاد، (۱۳۸۸) «تحول تروریسم در روابط بین‌الملل»، فصل‌نامه مطالعات راهبردی، س ۱۲، ش ۴، صص ۱۴۶-۱۶۵.
- گروه از نویسندگان، (۱۳۹۰) «تروریسم؛ مفهوم‌شناسی و مبانی نظری»، مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی ائتلاف جهانی علیه تروریسم برای صلح عادلانه، انتشارات مجمع جهانی صلح اسلامی.
- ذوالفقار، وحید و کیاژاد، فاطمه، (۱۳۹۷) «شبکه‌های تروریسم در ژئوپلیتیک نوین جهانی و استراتژی‌های مدیریت آن»، فصل‌نامه سیاست و روابط بین‌الملل، سال دوم، ش دوم، صص ۳۱-۵۲.
- گروه نویسندگان، (۱۳۹۰) «تروریسم؛ آسیب‌شناسی، بازیگران و ساختارها» مجموعه مقاله‌های کنفرانس بین‌المللی ائتلاف جهانی علیه تروریسم برای صلح عادلانه، نشر مجمع جهانی صلح جهانی.
- زاهدانی، سعید زاهد، و حمیدی‌زاده، احسان، (۱۳۹۱) «جنبش‌های بینادگرایی دینی و غرب‌شناسی بنیادی»، پژوهش‌کنده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، س ۳، ش ۲، صص ۷۵-۱۰۵۹.
- عباسی، مهدی (۱۳۸۳) «اینترنت؛ ابزار سیاست؛ تروریسم سایبری تهدید بر آینده»، نشریه فرهنگی و فناوری، سال اول شماره سوم ص ۳



- جواهری، مهدی (۱۳۹۴) «بررسی تروریسم از نظر گونه‌شناسی، مورد مطالعه تروریسم سایبری در بحث فناوری هسته‌ی ایران»، فصل‌نامه علمی-ترویجی مطالعات بین‌المللی پلیس، ش ۲۴، صص ۳۱-۶۴.
- جمشیدی، محمد حسین و قربی، محمد جواد، (۱۳۹۶) «جهانی شدن و تحول مفهوم تروریسم»، چالش‌های جهان، س ۳، ش ۱.
- هاشمی، کامران (۱۳۸۱) «حقوق اسلامی در تقابل با تروریسم بین‌المللی» فصلنامه راهبرد، ش ۲۱، ص ۱۳۸.
- حاجیانی، ابراهیم و ضمیری، عبدالحسین، (۱۳۸۹) «پژوهش‌ها و مطالعات تروریسم»، تهران، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۶) «تروریسم شناسی»، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- کریمی صلاح‌الدینی، بهروز، (۱۳۷۹) بررسی مفهوم تروریسم دولتی در حقوق بین‌الملل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی.
- «مبارزه با تروریسم در شعار، ترویج آن در عمل؛ برخورد دوگانه در اوج ریاکاری» (۱۳۸۰) مجله راهبرد، شماره بیست و یکم ص ۱۵۹.
- جلالی، محمود، (۱۳۸۴) «تروریسم از دید حقوق بین‌الملل با تاکید بر حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱»، دو فصلنامه علمی پژوهشی حقوق تطبیقی دانشگاه مفید، شماره ۹.
- عباسی، مهدی (۱۳۸۳) «اینترنت؛ ابزار سیاست، تروریسم مجازی؛ تهدید برای آینده» نشریه فرهنگی و فناوری، سال ۱، ش ۳.
- پایگاه اطلاع رسانی گرداب وابسته به سپاه پاسداران، ۱۳۹۲.
- سایت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات مرکز ماهر، ۱۳۹۳

ب) لاتین

Translate References to English

- Kargari, Nowruz, (2019) The themes of terrorism, Tehran: Mizan Publications. (In Persian)
- Raje Nasar Jamal, (2012) Globalization and Terrorism; Migrations, dreams and nightmares, translator: Seyed Taher Irfani, Tehran, Irfan publications. (In Persian)

- Ashuri, Dariush, (2008) Political encyclopedia, Tehran, Marvarid Publications. (In Persian)
- Dehkhoda, Ali Akbar (1963) Dehkhoda dictionary, under the supervision of Dr. Moin, Tehran: Tehran University Press. (In Persian)
- Ali Babaei, Gholamreza and Aghaei, Bahman (1365) Culture of Political Sciences, Weis Publishing Company, Vol. 1. (In Persian)
- Michael Lyman and Gary Potter (2012) "Terrorism as an Organized Crime" Translators: Alireza Tayeb and Seyed Qasim Zamani, in terrorism, history, sociology, discourse, law, compiled and edited by Alireza Tayeb, Tehran: Nei Publishing. p. 209. (In Persian)
- Maruti, Leila and others, (2022) "The process of confronting America and Russia with terrorism; From confrontation to interaction" World Politics Quarterly, Vol. 4, pp. 288-259. (In Persian)
- Mobinikeshe, Zahra and Omidi, Ali, (2018) "The Fourth Wave of Terrorism and International Terrorism Trends", Iranian Journal of International Politics, Q7, Vol.2, pp. 264-239. (In Persian)
- Farahani Norouzi, Aniseh, (2022) "The role of regional and foreign actors in the spread of terrorism in the Middle East", Geography and Human Relations, Volume 4, Vol. 4, pp. 521-500. (In Persian)
- Poursaid, Farzad, (2008) "The Evolution of Terrorism in International Relations", Strategic Studies Quarterly, Vol. 12, No. 4, pp. 146-165. (In Persian)
- A group of writers, (2011) "Terrorism; Conceptology and Theoretical Foundations", Proceedings of the International Conference of the Global Coalition Against Terrorism for Just Peace, Publications of the World Islamic Peace Forum. (In Persian)
- Zulfiqar, Vahid and Kianjad, Fatemeh, (2017) "Terrorism networks in modern global geopolitics and its management strategies", Quarterly Journal of Politics and International Relations, second year, second volume, pp. 31-52. (In Persian)
- Writers group, (2019) "Terrorism; Pathology? Actors and Structures" Collection of Articles of the International Conference of the Global Coalition Against Terrorism for a Just Peace, published by the World Forum for World Peace. (In Persian)
- Zahedani, Saeed Zahid, and Hamidizadeh, Ehsan, (2012) "Religious fundamentalism movements and fundamental ghazbology", Research Institute of Humanities and Cultural Studies, Q3, No.2, pp. 1059-75. (In Persian)
- Abbasi, Mehdi (2014) "Internet; policy tool; Cyber terrorism is a threat to Ainzeh", cultural and technological magazine, first year, number 3, page 3) (In Persian)

- Javaheri, Mehdi (2014) "Examination of terrorism in terms of typology, the case study of cyber terrorism in Iran's nuclear technology debate", Scientific-Promotional Quarterly of International Police Studies, Vol. 24, pp. 31-64. (In Persian)
- Jamshidi, Mohammad Hossein and Qorbi, Mohammad Javad, (2016) "Globalization and evolution of the concept of terrorism", Challenges of the World, Q3, Vol.1.
- Hashemi, Kamran (2011) "Islamic Law in the face of international terrorism" Strategy Quarterly, vol. 21, p. 138. (In Persian)
- Hajiani, Ebrahim and Zamiri, Abdul Hossein, (2018) "Researches and Studies of Terrorism", Tehran, Institute of Strategic Research of Expediency Analysis Forum.
- Abdullah Khani, Ali (2008) "Theology of Terrorism", Tehran, Abrar Contemporary International Studies and Research Institute. (In Persian)
- Karimi Salahuddini, Behrouz, (2000) Examining the Concept of State Terrorism in International Law, Master's Thesis of Shahid Beheshti University. (In Persian)
- "Fighting terrorism in rhetoric, promoting it in practice; Double encounter at the peak of hypocrisy" (2008) Strategy magazine, issue twenty-second, p. 159. (In Persian)
- Jalali, Mahmoud, (2004) "Terrorism from the point of view of international law with an emphasis on the incident of September 11, 2001", Mofid University Comparative Law Quarterly, No. 9. (In Persian)
- Abbasi, Mehdi (2014) "Internet; political tool, virtual terrorism; Threat for the future" Cultural and Technology Journal, Year 1, No. 3. (In Persian)
- Gardab information base affiliated with IRGC, 2013. www.gerdab.ir(In Persian)
- Website of the Ministry of Communication and Information Technology Maher Center, 2014 www.ict.gov.ir(In Persian)



Examining the position of terrorism in international politics from (2001 to 2020)

Mohammad Latif Haqtash

Master's student of International Relations, Ahl al-Bayt International University, Tehran, Iran

Mohammad Baqer Mokarmipour¹

Lecturer and visiting professor of Ahl al-Bayt International University and PhD student of Political Science/Political Studies of the Islamic Revolution, Shahid University, Tehran, Iran

Abstract

Terrorism in this century is a serious challenge to national and international security. Terrorism seeks political goals and actions by creating fear and terror. With the occurrence of the September 11 incident, terrorism has been defined as a growing and dynamic phenomenon, and today, despite the differences in its characteristics, terrorism is considered as a non-state actor in international politics and has occupied a large part of international issues and phenomena. Also, global terrorism in the form of global titles with various examples such as; State terrorism, Jihadi terrorism, cyber terrorism, bio-terrorism, political terrorism, etc. have given a new and new approach to terrorism. Considering the virtual open space and the possibility of terrorist groups accessing weapons of mass destruction and cyber attacks, the possibility that terrorism as a more powerful player will create a new wave in the future is not far-fetched. It is important that effective solutions to fight terrorism be placed on the agenda of international politics. This research has tried to answer the question of what place terrorism has in international politics. Therefore, in order to process these data and information by adopting an analytical-descriptive approach, it has investigated the role and status of several cases of terrorism.

Keywords: terrorism, international terrorism, international politics, cyber terrorism, religious terrorism and state terrorism

1- Corresponding Author (bagher.mokarami@yahoo.com)